

”Vang Tvorup – et lille hjørne i et stort billede”

- er en lettere bearbejdet udgave af en afhandling til Jysk Åben Universitet, som Birgit Høyrup og Birgitte Jensen forfattede i 1988:

- [Jordlovgivning og husmandsbevægelse](#)
  - [Vang-Tvorup Kommune og de sociale problemer](#)
  - [Udstykningen af St. Djernæs](#)
  - [Fra sol står til op - til sol går ned](#)
  - [Vang Tvorup Husmandsforening](#)
  - [Husmandsbrug og landbrugskrise](#)
-

Det geografiske område er den tidligere Vang-Tvorup Kommune ca. 12 km. vest for Thisted. Det strækker sig helt ud til havet med fiskerlejet Vangsaa som yderste forpost. Og det drejer sig om at forstå forandringen fra dengang, landbrugs-arbejdet var det direkte grundlag for mange menneskers fælles liv og levned og frem til i dag, da én mand kan høste 10 marker. Uden at behøve tale med en levende sjæl - og med P-3 i ørerne. Mange gårde og husmandsbrug er blevet nedlagt og flere af dem, der er tilbage, bebos nu kun af en enlig ungkarl. Fælles foretagsomhed er der ikke meget af. Uden at romantisere "gamle dage", opleves tilværelsen i dag sikkert som mere fattig. Mange rejser bebrejdelser mod "udviklingen" - næsten som om den var et guddommeligt væsen og hævet over menneskers handlekraft og ønsker. Hvis man fastholder "udviklingen" som et menneskeskabt fænomen, må den imidlertid være underlagt menneskers handlekraft - og den må kunne forvandles til et nyttigt redskab. Men hvordan og hvorfor er forandringerne sket? Vi er foreløbigt begyndt i det ene hjørne - med udstykningerne i 1926 og 1929. Mange af de lokale oplysninger stammer fra børn fra husmandsfamilierne eller fra de få nulevende udflyttere. Da man ikke kan komme uden om den menneskelige hukommelses skrøbelighed, erindringsforskydninger eller en ubevidst tendens til "idyllisering", er interviewene fortrinsvis brugt illustrerende.

Jordlovgivning og husmandsbevægelse

1700-1800-tallets landboreformer havde været til glæde for både bønder og godsejere, men betød en slem forarmelse for de store grupper af husfolk, indsiddere og daglejere.

Tidligere havde de dog været en del af landsbyfællesskabet med mulighed for græsning på byjord eller overdrev, ligesom der via familieforhold og giftermål var en stadig udveksling mellem bønder, husmænd og inderster.

Efter udskiftningen og bønderjordens overgang til selveje var disse mennesker stort set overladt til sig selv, fattigdommen og muligheden for at sælge deres arbejdskraft til bønder og godsejere.

Udvandrersstrømmen og bortvandringen fra land til by i slutningen af 1800-tallet virkede foruroligende på jordbesidderne. Man var bange for at miste arbejdskraften, ligesom man frygtede, at husmandsbefolkningen og daglejerne i stort tal skulle tilslutte sig socialismen.

Det resulterede i første omgang i Statshusmandsloven af 1899. Den gav mulighed for statsstøtte til udstykning af små jordlodder til daglejere - så små - at loven i sin udformning kun kan forstås ud fra ønsket om at skaffe økonomiske stavnsbunden arbejdskraft til det store landbrug.

Gjorde loven ikke andet, så gjorde dens utilstrækkelighed det i hvert fald klart for den gryende husmandsbevægelse, at ville man opnå virkelige forbedringer, så måtte man tage sagen i egen hånd.

Andelsbevægelsens gennembrud i 1880'erne og landbrugets omlægning fra kornavl til smør- og flæskeproduktion havde givet småbrugerne større selvbevidsthed og mere vind i sejlene.

Inden for de forskellige andelsforetagender, hvor man stemte efter hoveder og ikke hoveder (selv om nogle hoveder nok vejede tungere end andres) havde småbrugerne haft mulighed for at vise både sig selv og andre, at de godt kunne, når blot de fik mulighed for det. Kravet om "Danmarks jord for Danmarks folk" voksede sig langsomt stærkt.

Husmandsbevægelsen var næsten fra starten en bevægelse, som søgte at omfatte alle livsområder, ligesom man organisatorisk var stærkt inspireret af byens arbejdere.

Først og fremmest kæmpede man for en løsning af jordspørgsmålet. Målet var brug af en sådan størrelse og på sådanne vilkår, at de i sig selv kunne brødføde og beskæftige en familie.

Bevægelsen var fra begyndelsen stærkt præget af georgeismens tanker om inddragelse af jordens samfundsskabte værdier. I husmandsprogrammet af 1913 har endvidere det faglige oplysningsarbejde - kravet om lige adgang til skoleundervisning efter ønsker og evner - samt kravet om lige og almindelig valgret for alle fuldmyndige mænd og kvinder fremtrædende pladser. Ikke mindst de besiddelsesløse så i parlamentarismen en mulighed for at få deres krav om social sikring og jordreformer gennemført.

1899-loven og dens revisioner (med ophævelse af arealgrænsen og låneforhøjelser) forhindrede ikke spekulation i husmænds og daglejerens forøgede købekraft. Ofte var det den dårligste og mest urentable jord, som blev solgt til dyre penge. 1906 vedtoges derfor en lov om udlån af statslånefonden, som gav mulighed for ydelse af lån til foreninger oprettet udelukkende med det formål at opkøbe ejendomme til udstykning i mindre brug til en rimelig pris.

De nye udstykningsforeninger satte i samarbejde med husmandsbevægelsen kræfterne ind på bekæmpelse af det spekulationsmoment, som havde præget den private udstykning. Mange store godser og bøndergårde blev herefter udstykket.

Udstykningsforeningerne havde deres storhedstid før 1. Verdenskrig og sang deres svanesang i slutningen af 1920'erne - da St. Djernæs I Vang blev udstykket.

Grundlovsændringen 1915 med ophævelse af den privilegerede valgret og indførelse af lige og almindelig valgret for kvinder og mænd (forudsat de ikke skyldte i skat eller hos fattigvæsenet) betød et opgør med godsejernes mulighed for særlig politisk indflydelse.

På grund af stigende jordpriser og byggeomkostninger under verdenskrigen gik udstykningerne delvis i stå - ligesom mange mindre brug blev nedlagt i denne periode. For den uformuende del af landbobefolkningen blev det praktisk taget umuligt at stable nye brug på benene. Afvandringen fra land til by tog til, og arbejdsløsheden steg.

Udstykningsbevægelsen kunne herefter fremføre sine krav med fornyet slagkraft, og i 1919 gennemførtes tre skelsættende jordlove: Lensafsløsningsloven, lov om salg af præstegårdsjorde og lov om vilkår for bortsalg af jord i offentligt eje.

Jordlovenes sigte var ud fra bestemte socialpolitiske formål at opnå en ejendomsforskydning på landet.

Den gamle husmandslov med forskellige revisioner fungerede sideordnet med den nye. Allerede i 1909 var dens ordlyd blevet ændret fra lov om "*tilvejebringelse af jordlodder til landarbejdere*" til "*lov om oprettelse af husmandsbrug*" - en tilkendegivelse af, at husmanden ikke længere skulle være landarbejder. St. Djernæs er udstykket efter denne lov, mens præstegårdsudstykningsloven i Vang 1924 er foregået efter salgsloven.

1920'erne blev udstykningernes storhedstid med oprettelse af gennemsnitlig 1000 nye brug om året - ialt ca. 9600.

1905 fandtes ca. 1850 statshusmandsbrug, i 1915 ca. 7600, i 1925 ca. 14.250 og i 1935 ca. 21.000.

Samtidig var der siden 1909 ydet tillægslån til eksisterende småbrug. Man regnede dog med, at der stadig var omkring 47.000 brug, som var for små til at brødføde en familie.

Vang-Tvorup kommune og de sociale problemer

Hvad udvandringsbølgerne og flytningen fra land til by betød for Thisted Amt har vi ikke undersøgt. Bortset fra folketællingerne ved vi heller ikke meget om, hvad der skete i Vang-Tvorup Kommune.

Folkemængden var:

1860	1901	1911	1916	1921	1924	1925	1927	1930
528	726	650	596	626	651	666	758	783

I 1921 var antallet af steder (gårde og huse) 139, mens de i 1930 efter diverse udstykninger var steget til 186. Fra 1930 til 1935 øgedes tallet kun med tre.

Befolkningens aldersfordeling kender vi ikke, men selv et mindre antal fraflytninger må have været følelige på så lille et sted.

Ser man i sogneprotokollerne var *de sociale problemer* tilsyneladende ikke tyngende.

De almindelige ansøgninger var om aldersrente, forhøjelse og brændselshjælp.

Der er kun et par sociale tabere med gentagne ansøgninger om fattighjælp - til gengæld er de sikre "vindere", når kommunen har arbejde i form af snekastning og lyngdæmpning. Alle registrerede ansøgninger imødekommes, og heraf kan måske sluttes, at afslag på hjælp ofte foregik uden for sogneprotokollens domæne, og at det var bitter nød, når ansøgninger blev imødekommet. Hvordan billedet reelt har set ud, er umuligt at sige. Når man ser bort fra, at alt naturligvis kan have været "fryd og gammen", så er der meget, der tyder på, at mange har klaret sig gennem store problemer uden at modtage eller bede det offentlige om hjælp.

Konen med de seks børn, en syvende på vej - og en syg mand på hospitalet

En husmandskone med seks børn har således fortalt, at hun på intet tidspunkt bad om - eller fik - hjælp fra kommunen, da hendes mand blev syg og måtte på hospitalet et halvt år. Manden havde tegnet en sygeforsikring, men det var "forsvindende lidt", der blev udbetalt. Familien havde altid været afhængig af hans arbejde ved siden af, men nu måtte konen klare sig med families og naboers "gode hjælp". Til forståelse af hendes situation kan endvidere fortælles, at det ældste barn var ni år, mens det yngste blev født efter mandens indlæggelse.

En sådan kvinde figurerer ikke i sogneprotokollerne, så 1920'ernes og 1930'ernes socialhjælp på landet har nok i høj grad været et spørgsmål om familieforhold og godt naboskab.

At det var sådan antydes måske også indirekte af, at man modtog en stadig strøm af refusionsanmodninger fra andre kommuner, som havde måttet betale fattighjælp til personer, der var forsørgelses-berettigede i Vang-Tvorup. Her var netop tale om mennesker, som var rejst til andre egne, og som derved havde mistet deres sociale netværk. Derfor blev de i nødsituationer afhængige af det offentlige. Det virker, som om de fraflyttede vejede langt tungere på fattighjælps-budgettet end de hjemmeboende.

Heller ikke det for samfundet i øvrigt så brændende spørgsmål om *arbejdsløshed* giver sogneprotokollerne os meget indtryk af.

I 1922 er der i kommunen to registrerede arbejdsløse (tallet omfatter kun de forsikrede), og i 1925 oplyses det i forbindelse med en statistisk forespørgsel, at man ikke har haft udgifter i forbindelse med ekstraordinær arbejdsløshed. I 1926 besluttes det efter modtagelse af forskellige cirkulærer om nødhjælpsarbejder og arbejdsløshed *ikke* at benytte sig af denne mulighed.

Bladrer man lidt i "Husmandshjemmet", husmændenes blad, fra midten af 1920'erne, kan man se, at der i hvert fald på ledelsesplan var en nær tilknytning mellem husmands- og arbejderbevægelse.

Arbejdsløshedsspørgsmålet havde en fremtrædende plads. Der var i husmandskredse forståelse for de arbejdsløse. Mange af dem kom netop herfra. At der måske også kan anes en sådan sammenhæng i Vang-Tvorup, og at arbejdsløsheden i hvert fald har eksisteret, kan spores i, at sognerådet i marts 1926 modtager en skrivelse fra "en del" arbejdsmænd og husmænd, hvori de opfordrer sognerådet til at give dem arbejde, eller i mangel deraf fast understøttelse i den periode, de intet arbejde har. Allerede få dage efter har sognerådet holdt møde med dem og meddelt, at man ikke kan efterkomme opfordringen uden i ganske særlige tilfælde. Da brevet ikke er bevaret, og mødet ikke refereret i nogen avis - ja, så ved vi ikke mere. Siden blegnede forholdet mellem husmænd og arbejdere noget, og forfatteren Hans Kirk har sikkert ret, når han betragter udstykningslovene som "en glimrende tænkt konsolideringspolitik", hvor det lykkedes samfundet at opbygge

"en forsvarskæde af små jorddyrkere, som deler interesser og til en vis grad livsvilkår med gårdmandsbruget. Ganske vist er de hyppigt udgået af landproletariatet og har derfor nogen føling med den egentlige arbejderklasse, men gælder det afgørende spørgsmål, kan man være sikker på, at de finder sig bedst til rette med et moderat standpunkt." .

Udstykningen af St. Djernæs

Vi ved ikke så meget om, hvorfor man på St. Djernæs ønskede at sælge. Men det er en kendsgerning, at økonomien var dårlig.

Nogle forklaringer går på, at de "ikke havde forstand på at drive landbrug" og andre på, at enkefru Leonhard havde svært ved at glemme tidligere tiders storhed og derfor levede over evne - i ødselhed og med mange udenlandsrejser om vinteren. Hendes manglende økonomiske sans skulle bl.a. være kommet til udtryk ved, at hun på et tidspunkt tvang forpagter Knudsen til at sælge "Thys bedste malkekvæg" for at forære pengene til en velgørenhedsorganisation i England.

Det korte af det lange er, at da forpagter Knudsen i 1923 købte gården - og blev til *proprietær Knudsen* - tvang økonomien ham fra starten til at tænke på bortsalg af store jordarealer.

Selv om der først for alvor kommer gang i sagen i løbet af 1926, har den tilsyneladende ligget i baghovedet og præget kommuneplanlægningen i årene forud:

"Der var stor interesse i kommunen for at få en udstykning, og man var klar over, at der kunne ske skade ved, at jorden kom i handel, og der skete privat udstykning. Kommunen derude har også vist sig rede til at bringe ofre ved at bygge mejeri og skole med henblik på en udstykning på "St. Djernæs".

(Formanden for Thylands Udstykningsforening i Thisted Amts Avis 26)

Sognerådsformand Anders Korsgaard udtalte samme år til avisen:

"Da vi for tre år siden byggede to nye skoler, lagde vi dem efter, at de skulle kunne tage børnene fra de nye hjem, der ville komme ved en udstykning".

Sammenligner man med nabokommunerne, og det kunne man ikke undgå i mange situationer, er Vang-Tvorup den mindste, så man har uden tvivl været interesseret i, at det lille samfund skulle have en vækst,

At det til en vis grad lykkedes, kan man læse ud af folketallene, ligesom der ikke synes, at have været mulighed for anden erhvervsudvikling end landbruget. Da jorden faktisk var ombejlet, frygtede man samtidig risikoen for spekulation.

Sognerådsformanden forklarede det på denne måde i avisen:

"Da endelig Knudsen bevægede sig til at ville sælge et stykke jord, så kunne han have solgt det mange gange før, han tilbød os det, men han sagde, at når det var udstykningsforeningens mening at købe der, så ville han tilbyde den det først ... Det er sørgeligt om en privat køber skal komme i besiddelse af jorden og tjene ikke så få penge på den. Det skulle ikke gerne finde sted".

Den megen snak om husmandsbrugenes urentabilitet og angsten for, at udstykninger skulle kunne blive en økonomisk og social belastning for kommunerne var vel nogenlunde forstummet, for "samfundsøkonomisk havde det intensivt drevne husmandsbrug navnlig de to fordele, at det pr. arealenhed beskæftigede en større mængde arbejdskraft og frembragte en større produktion end de større landbrug", som det blev fremhævet i Husmandshjemmet. Beskæftigelsesargumentet måtte veje tungt i en periode med udbredt arbejdsløshed. Takket være udstykningerne lykkedes det faktisk at fastholde 20-25.000 mennesker ekstra i landbruget.

I januar 1926 kommer de første optimistiske meldinger i avisen om den forestående udstykning: "*Der har været forhandlet om, at Thylands Udstykningsforening af proprietær Knudsen, St. Djernæs, vil købe 200 tdr. bygsædeland af gårdens tilliggende ... Efter forlydende skal købet for så vidt være i orden og er for tiden til godkendelse i ministeriet.*"

Men man havde gjort regning uden vært, og ganske overset lovrevisionen af 1924, som betød det endelige opgør mellem Statens Jordlovsudvalg og udstykningsforeningerne. Jordlovsudvalget var i sin tid blevet nedsat til udførelse af 1919-lovene, men da Venstres landbrugsminister i 1924 ønskede yderligere samordning og hånd i hanke med administrationen af de to statshusmandslove, blev jordlovsudvalget et mere varigt og centralt organ. De private udstykninger og udstykningsforeningernes arbejde var tilsyneladende ikke altid faldet heldigt ud. Der skulle derfor skabes ensartethed i jordpriserne og større sikkerhed for statens penge - man måtte lære at sige "nej" på de rigtige steder.

Utålmodigheden breder sig ...

Et halvt år senere er der tilsyneladende ikke sket noget i sagen, så Thisted Amts Avis ser sig derfor nødsaget til at spørge formanden for Thylands Udstykningsforening, hvordan det egentlig går med udstykningen af St. Djernæs. Han kunne imidlertid oplyse, at "*jorden er købt til overtagelse 1. oktober, således at der kan være bygget på parcellerne i løbet af vinteren ...*" Man afventer "kun" jordlovsudvalgets snarlige godkendelse. Den kom bare *ikke*, idet man mente, at jorden var for dyr, og måske ville sikre sig ekstra godt, fordi jorden i Midt- og Vestjylland ofte var ringe og ansøgerne økonomisk svage.

Utålmodigheden bredte sig, og Thylands Udstykningsforening holdt et større møde på Hotel Royal i Thisted, hvor 1924-lovens konsekvenser og jordlovsudvalgets forsøg på at "dolke udstykningsforeningen" blev skarpt kritiseret.

Alle er tilsyneladende enige i fordømmelsen, og sognerådsformand Anders Korsgaard udtaler, at han synes, det er en "slet behandling", proprietær Knudsen har fået.

"Han kunne have solgt jorden mange gange til andre. Efter min mening vil det være vanskeligt at finde et bedre stykke jord til udstykning. Jeg kan slet ikke forstå, at den handel ikke kan bringes i orden."

Kun en enkelt taler refereres for at udtrykke lidt forståelse for jordlovsudvalget, idet han mener, at det må tjene til dets undskyldning, at udstykningsforeninger andre steder har haft store tab: "Men det har ikke været tilfældet i Thy, og når der arbejdes så fornuftigt som her, bør foreningen ikke hindres i at arbejde videre".

Mødet munder ud i, at en deputation bestående af Korsgaard og to fra udstykningsforeningen sendes til København for at forhandle direkte med jordlovsudvalget. De besindige thyboer må åbenbart have virket overbevisende, for allerede kort efter indløber et telegram med følgende ordlyd: "Jordlovsudvalget godkender en pris af højst 800 kr. pr. td. land (geometrisk mål) for husmandslodder samt i udstykket stand og omkostningspris for køberne afhændet pr. 1. april 1927 af det af udstykningsforeningen købte areal af Djernæs-gården". Det skal bemærkes, at jordlovsudvalgets indgriben havde medført et prisfald fra 190.000 kr. til 150.000 kr. - heraf 10.000 i sidste ombæring.

I november 1926 kunne salget af de 19 parceller endelig finde sted: "Der mødte allerede om formiddagen 100-150 mennesker foruden udstykningsforeningens bestyrelse samt kommissionsformand Hans Berthelsen, Gjøttrup, og sognerådsformand Anders Korsgaard, Tvorup. Efter at det udstykkede areal var beset og slutsedlerne oplæst af sagføreren, skete salget ved lodtrækning mellem 36 indstillede".

"En dag man ikke glemmer ..."

"Jeg husker så godt den dag, vi stod mange her henne i villaen og ventede på at få en jordparcel. Der var solgt nogle få - det gik så langsomt - så jeg kom til at tænke på, at jeg ikke ret havde hørt den røst i mit indre, som drev mig herhen.

Jeg gik udenfor i ensomheden og bad så meget om, at røsten måtte give mig besked. Jeg syntes selv, jeg var rede til at følge, i hvad retning jeg blev vist, men den var ubønhørlig tavs. Jeg kunne næsten ikke gå op ad trappen, men syntes heller ikke, at jeg kunne være bekendt at blive ude, Da jeg kom ind og hørte, at de var omtrent færdige, tænkte jeg, at tiden var forpasset, men måske netop det var svaret til mig. For at I ikke skulle blive misfornøjede med mig, meldte jeg mig som køber. Jeg var helt viljeløs. Jeg lod de andre ordne det, som de ville, og da jeg skulle trække lod sammen med Aage Knudsen tænkte jeg: Jeg tager den nærmeste jeg kan kun lade det gå sin skæve gang.

Men da jeg rakte min hånd frem, kom den tanke i mit sind: Du kan gøre lidt, du kan række over og tage den anden. Jeg kunne ikke få tid til at overveje tanken, men jeg kunne ikke modstå den, og havde jeg gjort det, havde vi ikke siddet her nu. Andre tider har røsten lydt klarere, men der blev den dag en forunderlig ro i mit sind efter lodtrækningen - endda der havde været så megen uro og ængstelse i det i hele tiden før".

(Fra en husmands breve til sin datter, 1932)

De fleste af de nye husfolk var unge mennesker, som skulle stifte bo for første gang. Men den her refererede husmand var smed og 46 år gammel. Han havde allerede en familie at tænke på, og det har sikkert gjort sagen ret så alvorlig.

Jordlovsudvalget forlangte, at lodderne skulle have en størrelse af mindst 10 td. og prisen på de 19 parceller ligger da også fra 8000 - 8450 kr. Maksimumbyggelånet lå på 100-500 kr., idet man i jordlovsudvalget lagde vægt på, at byggeriet var afstemt efter loddens "størrelse og godhed", så der var fornøden sikkerhed for statslånet også under dårlige konjunkturer. Parcellernes størrelse varierede fra 13 til 20 td. sæde, alt efter jordens bonitet - i alt udstykkedes 271 td. Udbetalingen var den samme for alle - nemlig 2000 opsparede kroner. Hertil kom så statslånet på i alt ca. 16.500 kr.

I 1929 udstykkedes 13 nye parceller - der var kommet nye folk til egnen, og mange var spændt på, hvordan det ville spænde af.

"Man gik nemlig rundt og sagde, at kommunen ville gå ned på grund af os, men det gjorde den dog ikke, hvilket vi kan se i dag", som en husmand udtrykte det langt senere, i 1979. "Proprietæren troede ikke, vi kunne klare det - han kunne jo ikke leve af det hele. Men det kunne vi - 32 nye familier". (Husmandskone).

Fra sol står op - til sol går ned

"Det bliver ikke otte-timers arbejdsdagen, men en arbejdsdag fra sol står op, til sol går ned".

Formanden for jordlovsudvalget.

De 19 heldige mænd, der ved lodtrækning mellem de 36 indstillede, fik de udstykkede parceller, kom fra Vang-Tvorup (5) og de nærliggende sognekommuner (Hundborg 3, Snedsted 2, Nors, Vorupør, Sennels, Hurup, Villerslev og Hvidbjerg).

Et par af dem var karle på Store Djernæs, de andre var husmands- og gårdmandsbørn, en enkelt af fiskerfamilie, og et par var håndværkere (smed og tømrer). Mændenes navne og hjemsteder nævnes i de lokale avisers referater af udstykningsforretningen. Tilsvarende oplysninger haves ikke for kvindernes vedkommende, men alt tyder på, at deres udgangspunkter har lignet mændenes, og at disse for øvrigt er typiske for husmandsstanden som sådan.

Selve overdragelsen af jorden skete i november, og de første måneder af 1927 blev stederne grundigere besigtiget, og man fandt ud af, hvor på grunden huset skulle stå.

"En dag, vist i det nye år tog han kone og de to store børn med for at se, hvor "marken" var, og for at bestemme, hvor huset skulle ligge: midt på marken? Men det var jo en lavning, sagde konen, og så tog de pladsen, hvor huset nu ligger, og det er der vist ingen der har fortrudt". (Husmandsdatters erindring).

For nogle var det en overraskelse, at omgivelserne var så barske og forblæste. Der var ikke et hegn og kun sandede hedeområder og ung plantage kamouflerede kun dårligt, at der kun var fem km til Vesterhavet: "*Når vore venner og gamle naboer hørte, at vi skulle herud, havde de meget ondt af os*", fortæller Johanne Rysgaard. "*Egnen heromkring blev nærmest betragtet som en udørken, men jeg har aldrig haft stunder til at kede mig eller føle ensomheden. Der har altid været nok at tage fat på, og sammen med os flyttede der jo 18 andre unge familier hertil, og senere kom flere endnu*".

Så snart vejret tillod det, gik de nye ejere med murere og tømrere i gang med byggeriet, som kom til at strække sig til hen imod november. Man lejede sig ind til kost og husly, hvor det var muligt, nogle byggede midlertidige skure, som de klarede sig i de første måneder. Når det lod sig gøre indrettede man sig i de halvfærdige steder. Sov i dørrammerne og skilte rum af med blikplader. Det var i det store og hele en mandfolkeverden i starten. Først i slutningen af året falder bryllupperne - og husmandsstederne bliver for alvor beboet:

"Det år, hvor vi overtog jorden, var vinteren lang og streng, men vi var unge dengang og havde gå-på-mod. Det tog hele sommeren at bygge vores ejendomme, men vi fik dog sået korn i jorden den første sommer, selv om vi var travlt optaget af byggeriet."

"Ejendommen blev bygget om sommeren. Vi havde da fået samlet lidt møbler sammen, det mest nødvendige. Dét, der skulle bruges ude, kom jo i første omgang". (Brev fra en husmandskone).

"Var det i juni, vi flyttede op i vort eget hus? Fri for mus - men langt fra færdigt! Mor lå i stuen (hun var syg). Der var ikke lagt gulv i den anden stue, og der var ikke trappe - hverken til loftet (hvor vi børn skulle sove), eller til kælderens - med nedgangen under loftstrappen. Så det var næsten spændende, om vi stadig kunne klare det, især når maden skulle fragtes op og ned. Vi måtte altid være to til at klare det. Den ene sprang ned". (Husmandsdatters erindring)

Få penge, meget arbejde, mange forventninger

En høst skulle nødvendigvis sikres det første år, og da var man nødt til at leje såmaskine og heste. Der var stor pengeknaphed og masser af arbejde, men en forventningsfuld indstilling til fremtiden stabiliserede godt, selv om ængstelsen også stak hovedet op. Dette første år var hårdt. Der skulle stiftes hjem, anskaffes dyr og redskaber - og indtægter på jorden var der ingen af. Ingen kan bagefter forklare, hvordan de kom igennem det første år. Alle er enige om, at der ikke var meget at tære af, og for nogle kunne det ind imellem se noget sort ud. Et ægtepar fortalte, at manden på forhånd havde en griseso, og at de fik foræret nogle høns ved indflytningen. Før stalden var færdig, købte de to køer, som fik lov at stå hos en nabo. Så gik man derover og malkede og havde i hvert fald mælk og æg.

Man skulle helst starte med tre-fire køer så hurtigt som muligt, og et par heste var det også umuligt at undvære som trækraft. Det var norske og navnlig nyindførte russiske heste, som ved husmandsforeningernes mellemkomst blev importeret i stor stil. Et spand kunne købes for 6-700 kr.

"Karen - den ældste - kom tidligt til at køre vore nyerhvervede russere fra og til Djernæs Mark. Hun klarede det. Det havde ellers ikke set for godt ud, da vi i Sperring, hos farbroderen, satte dem for vognen. Thyra og Prins blev de kaldt. Thyra stejlede, men kom ned igen og trak så til. Ovre på Djernæs Mark sagde *proprietæren: De heste bliver ikke kørt. Vi fik dem dog nogenlunde ledt den vej, vi ville. Det gik lettest for mig*". (Husmandsdatters erindring).

I mange år fællede man om landbrugsmaskiner. Man var seks om en slåmaskine, tre om en ajlespreder, tre om en tromle og tre om en såmaskine til roer. Om tærskværkerne sluttede man sig sammen i to foreninger i sognet. Vel havde proprietæren på St. Djernæs oprettet en slags maskinstation og lejede eller lånte heste ud. Men for alle gjaldt det om hurtigst muligt at få egen trækraft - ellers var man i sit arbejde helt afhængig af andre.

Den enkelte lod - på 13 - 20 tdr. bygsdl - afhængigt af boniteten - var baseret på, at en familie skulle kunne klare sig på den ved fælles arbejde.

Jorden blev også af udstykningsforeningen vurderet som god, selv om den grænsede lige op til de sandflugtsramte områder.

Den senere vurdering af brugene var, at de var for små ("*det talte vi tit om*"). I hjemmene med fire-seks børn var det nødvendigt, at der hentes fortjeneste hjem udefra. Det var som regel husfaderen, der fandt sig et ekstra job - som post eller mælkekusk, én handlede med fisk, én lavede smedearbejde og adskillige arbejdede på de store gårde med frøhøsten og andet forefaldende arbejde. Nogle husmandskoner sørgede for kost og logi, da det nye hold husmænd kom i 1929: "*Mor fik arrangeret pensionat. Der stod et bord og en lang bænk langs med vinduet*", fortæller en husmandsdatter.

Alle arbejdede med efter evne

De familier, der kun havde et eller to børn, klarede sig helt tydeligt bedre. Familien udgjorde et arbejdsmæssigt fællesskab. Det var nødvendigt og selvfølgerigt, at alle arbejdede med efter evne - et meget konkret fællesskab, som man inden for husmandsbevægelsen lagde vægt på, ligesom man også var meget opmærksom på børnenes opdragelse og uddannelses-muligheder. Det var emner, der hele tiden blev omtalt i Husmandshjemmet. De store børn kunne også bringe penge til hjemmet. En stor pige blev fæstet for syv-otte månedlig på en af de store gårde, da hun gik i skole og til præst.

Byggeri efter samme model

Bygningerne er med små afvigelser opført efter samme model - en vinkelbygning, (et "krumt sted"), hvor der fra beboelsen gennem bryggerset var forbindelse til stald, svinesti og lade. Besætningsstørrelse og avl var så lig hinanden, at det ikke gav behov for forskelle i rumfordelingen.

Det var en arkitekt og en kommissionsformand, der førte tilsyn med byggeriet. De kom på besøg to gange i byggeperioden. En husmandsdatter fortæller, at hendes far fik "vrøvl", fordi han havde sat alt for store vinduer i deres bygning, "og de var dyre at erstatte, hvis børnene kom til at slå dem i stykker". Men nogle havde fra starten små gode idéer, som de fik realiseret, f.eks. en særlig vandrende til køernes båse, så vandingen kunne

pas sig selv - desværre var der ikke tryk nok på vandet! - foderlemme direkte fra laden til svinestien eller specielt højt gulv til grisene, så udmugningen gik lettere. Det var ikke alle idéerne, der i praksis kunne stå mål med intentionerne.

Det gode fællesskab

Arbejdsfordelingen mellem mand og kone var groft sagt, at manden havde arbejdet i marken og fodringen - og konen det indendørs samt haven og hønsene. Malkningen fællede man så om.

Men arbejdet i landbruget kommer i perioder. Når der skulle tærskes, roemarkerne skulle renses eller der skulle høstes. Så var det alle mand af hus, og naboerne hjalp også med og fik så til gengæld samme hjælpende hånd efter tur. Flere fortæller om det gode fællesskab, de oplevede, da de som nybyggere helt selvfølgelig hjalp hinanden. Og de smuttede også tit sammen om aftenen med kludesko og strikketøj under armen og hyggede sig med et spil ludo og en kop kaffe ...

Alle holdt høns til husbehov. Enkelte gik ekstra op i hønseavl og eksperimenterede med en kyllingemoder i kælderens. Det var før elektriciteten var blevet indlagt, rugemaskinen skulle holdes varm med en petroleumslampe, som det var en katastrofe at glemme at passe. Først i 1934 blev elektrisk strøm indlagt i husmandsbrugene på samme tidspunkt som man satte hele to lamper op i skolestuen. To år forinden havde lærerne fået elektricitet i deres boliger takket være et tilskud fra kommunen og et såkaldt "embedslån".

Haven skulle dække familiens behov for grønsager og frugt, og det var kun en beskednen handel, der blev på haveprodukterne - man gav hellere væk eller byttede. Nogle jordbær, ribs og stikkelsbær blev dog på cykel kørt ind til en gartner i Thisted og afsat dér. Turen frem og tilbage tog et par timer.

Selvfølgelig kom der også et konkurrenceelement ind i havebruget, når husmandsforeningen hvert år uddelte diplomer for godt havearbejde. Selv om man kan læse, at "i Nord- og Vestjylland var der stor interesse for en læplantning til værn for de åbne, forblæste agre og de nyanlagte frugthaver ..." så varede det forbavsende længe, inden man går i gang med læplantning i markskellene. "Først efter Anden Verdenskrig," siger flere af de adspurgte, og det kan i øvrigt bekræftes af fotos. Som grund nævnes, at man mente, læhegnene tog for megen kraft fra markerne, *"men dengang vidste man jo heller ikke, hvordan man skulle passe sådanne hegn"*. (husmandsdatter).

Det huslige arbejde var af et stort omfang, man lavede jo så godt som alt fra bunden. F.eks. klarede man selv slagtingen og skulle så have lavet en hel masse for at sikre, at kødet kunne holde sig længst muligt. Der skulle røges og saltet og laves pølser. De store portioner leverpostej nåede tit at blive lidt "mulet", før man fik spist sig igennem dem. Så fandt man i begyndelsen af 1930'erne ud af at henkoge kødet, så man kunne have det stående i henkogningsglas i kælderen. Senere blev det til fælles frysehuse, men da er vi kommet højt op i 1930'erne.

Den månedlige storvask var noget af det strengeste, en husmoder kunne komme ud for. Iblødsætningen fandt sted dagen i forvejen, om morgenen blev der så fyret op under grukedlen, og det ene hold tøj blev kogt efter det andet. Tøjet blev fisket op med en træstang og kom dryppende over i en balje, hvor det blev skrubbet på et vaskebræt. Så var der skylningen, ophængningen og nedtagningen igen. Det var vådt og tungt, skiftevis dampende hedt og i vintermånederne isende koldt. En husmoder fortæller: *"Min mand var så huslig, at den dag jeg vaskede storvask, da lavede han mad!"*,

Magsvejr og sårbarhed

Husmandsbrugene klarede dagen og vejen i magsvejr, men de var meget sårbare over for uheldige omstændigheder, som jo altid kunne ramme en familie, og som kunne ramme generelt som under den store landbrugskrise. En husmand var ved at opgive alt håb, da han et af de første år så sin velsåede mark angrebet af stankelbenlarver. De angriber om natten med stor grådighed såvel stængler og blade, og om morgenen afsløres så ødelæggelserne. Husmandshjemmet havde beskrevet ødelæggelserne efter et sådant angreb, og hvordan man skulle gå i krig med det, men det krævede næsten altid en eftersåning. Husmanden gik omgående til behandling af sin mark med *arsenikkid* - og brugte som beskyttelse et fugtigt tørklæde om næsen! Men han reddede sin mark uden eftersåning.

En fødsel var en begivenhed, der selvfølgelig appellerede til naboernes hjælpsomhed. En nabokone assisterede jordmoderen, læge var normalt ikke nødvendig. Og barselkone blev i sin seng i ni dage efter fødselen, det var også takket være familie og nabokoner. For skulle man ellers have konehjælp, måtte man selv betale, og det var der sjældent penge til.

Men gik en fødsel skævt, eller indtrådte langvarig sygdom for en af de to bærende kræfter - ja, så kunne det give uoverskuelige praktiske og økonomiske problemer.

Vang-Tvorup Husmandsforening

Husmandsbevægelsens kamp for lige og almindelig valgret til alle fuldmyndige mænd og kvinder har tilsyneladende ikke haft afsmittende virkning på dens egen organisatoriske opbygning. At der med "jordbruger" menes "mand" antydes indirekte af, at protokollens generalforsamlingsreferater ofte afsluttes med, at der var "festligt samvær for foreningens medlemmer med damer". Ingen af de kvinder, der har været talt med i forbindelse med det foreliggende projekt, kan huske, at de nogensinde har stemt i husmandsforeningen. Men de var med, når der blev holdt møder.

Vi kender Vang-Tvorup Husmandsforenings protokol. Diskussioner er desværre aldrig refereret, og de aktiviteter, der ud over generalforsamlingerne er nævnt, bærer tilsyneladende tilfældighedens præg og er givetvis afhængigt af den enkelte referents skrivelyst og -evne.

Den årlige generalforsamling har nok været en kombination af "fagligt møde" og "en glad aften i byen". Når diverse valg til bestyrelse, roehavedommere og sendemænd var afholdt, gik man ofte over til et belærende foredrag .

Og til slut fælles kaffebord.

Bagefter oplæsning. Den "påhørtes med interesse og fremkaldte latter og alvor eftersom billederne oprulledes for een." Andre generalforsamlinger sluttede med "festligt samvær" og "en lille svingom".

Foreningens oplysende arbejde lå fortrinsvis i forbindelse med generalforsamlingerne, men det var også alvorlige ting, som her blev behandlet. 1925 talte konsulent Væde således om husdyravl og køns røgt og pleje. Det drejede sig om at blive klar over, hvilken ko der betalte for foderet og hvem man kunne kassere - uden at komme galt af sted.

Husmandsbevægelsens store faglige oplysningsarbejde resulterede tidligt i årligt tilbagevendende brugskonkurrencer. Udover diplomoverrækkelsen bestod præmierne, i hvert fald i en årrække, også af pengegaver. Staten ydede tilskud, og præmierne blev via husmandssamvirket formidlet til de lokale foreninger.

Af Vang-Tvorup Husmandsforenings protokol kan vi se, at det i de første år var almindeligt, at man overlod sine præmier til foreningen. Allerede på den stiftende generalforsamling besluttedes det at foretage rodfrugtsbedømmelse. At deltagelse indtil 1925 var tvungen siger måske noget om bedømmelsernes ansporende formål.

I 1926 vedtages det endvidere at foretage bedømmelse af haver. De skulle vurderes efter *renhed, frodighed, anlæg, havens størrelse, jordens beskaffenhed ... og helhedsindtrykket*.

Ved valg af hoveddommere nævnes for første gang kvinder ved navns nævnelse. Haverne var jo deres område, og ved valg af dommere var de to ud af tre oftest kvinder. Selv om alle vidste, at det var konens domæne, var diplom dog altid stilet til manden.

Uanset at haverne som regel tjente som familiens eget spisekammer, siger det nok noget om dette spisekammers - og dermed konearbejdets - fundamentale betydning for husmandshjemmets økonomi, at havebedømmelserne herefter altid nævnes sideordnet med rodfrugtsbedømmelserne. Staldbedømmelse nævnes derimod kun sporadisk. Det forekommer lidt mærkeligt, eftersom vi ved, at både svinehold og mælk også var vigtig.

Den efterhånden årlige udflugt til en anden husmandsforening "*var altid en stor oplevelse*". Her udveksledes erfaringer, ligesom egnens seværdigheder ikke blev forbigået. Man blev indkvarteret, spiste og drak kaffe hos de lokale husmandsfamilier, og om aftenen var der tit fælles møde med sang, kaffe, foredrag eller dans.

"Vang-Tvorup Husmandsforening foretog fredag d. 24. juli en udflugt til Hunstrup og Østerild i to lastbiler. Vi var ca. 25. Der startedes kl. 11 fra forsamlingshuset i Vang, og vi var på bestemmelsesstedet kl. 2. Vi blev modtaget af formanden ved Hunstrup Kirke, og han førte os så i kvarter rundt hos husmændene, som bor på Kjølbygaards mark. Nu blev det konerne, som fik travlt med at servere kaffe eller øl. Da vi havde hvilet os lidt efter køreturen, skulle vi ud at se os om i de skønne omgivelser. De havde også både korn og rodfrugt, der var værd at se. Der var vist ikke en plet, man kunne sige, at der kunne have været bedre.

I Østerild så vi et pottemageri, hvor der lavedes fade, krukker og flere nipsgenstande. Bagefter var vi en tur nede ved fjorden, som ligger tæt ved Østerild. Da vi kom tilbage til kroen, hvor bilerne holdt, var der mødt en del af Hunstrups husmænd og tillige Østerild Husmandsforenings medlemmer til fælles kaffebord og en svingom." (1925)

Også besøgene fra andre husmandsforeninger huskes som noget særligt. Den nye "koloni" af husfolk var en rejse værd, og indkvarteringen i hjemmene gav god kontakt.

Også de to dages husmandsrejser var noget, der betød inspiration. Havde rejsen det rette landbrugsfaglige indhold, kunne deltagerne få udgiften til jernbanebilletten refunderet gennem kredsforeningen. Der var rejser

for såvel husmænd som -koner. Men hver for sig. Man kunne jo ikke være væk hjemmefra begge to samtidig!

Hvordan disse rejser oplevedes, kan en artikel i husmandshjemmet måske fortælle noget om:

”EN GOD MEDICIN FOR

DEN TRÆTTE HUSMODER

Der er en naturlig trang i mennesker til at komme ud fra det daglige slid, og denne trang skulle ikke hæmmes; thi så bliver vi let arbejdsstrælle, og det er ikke menneskets bestemmelse. Uden glæde og afveksling i arbejdet er livet alt for svært. Der kom et hold rejsende husmandskoner en dag, hvor jeg opholdt mig; trods det, at der ikke var noget særligt imponerende at fremvise her, blev det en berigende og festlig dag for os alle sammen. Konerne havde selv glæden og stemningen med, og de nød, hvad der var at se, havde øje for meget af det, som vi aldrig havde lagt mærke til. De stillede spørgsmål og gav til gengæld gode råd fra deres rige erfaring; de sang vore dejlige fædrelandssange i det grønne, og det slog mig, hvor friske og foryngede de allesammen tog sig ud ...”(1926).

Husmandshjemmet - husmandsorganisationernes fælles blad - havde et om ikke direkte udtalt så i hvert fald klart *radikalt* standpunkt.

Med sine alsidige og lettilgængelige artikler om næsten alt mellem himmel og jord, har det givetvis haft en stor udbredelse.

I flæng kan nævnes emner som: Rosseaus børneopdragelse, vitaminers betydning for husdyrbruget, juridisk brevkasse, de fattige gamle, hvilken hønserace er den bedste? kristendom og det sociale spørgsmål, planteavlssarbejdet, den nye ægteskabslovgivning, lægedomsurter, trætte fødder i sommervarmen, arbejdsløsheden, grundskyld og udkast til den nye borgerlige straffelov ... og meget mere! Det faglige oplysningsarbejde og de sociale og politiske brydninger havde klart de mest fremtrædende pladser.

At standsbevidsthed er et blandet begreb, er allerede fremgået af forholdene omkring medlemsoptagelse i husmandsforeningen. I paragraf 2 i lovene hedder det, at ”medlem kan enhver jordbruger inden for foreningens område blive og folk af andre livsstillinger kan også optages”.

Hvorvidt Husmandshjemmets gentagne opfordringer til at stemme standsmæssigt ved kommunal- og folketingsvalg har vundet genklang i Vang-Tvorup, ved vi ikke så meget om.

Afstemningsresultaterne ved folketingsvalgene i 1924 -1932 tyder på at partiet Venstre er det parti, som har vundet mest ved udstykningsen. I det hele taget har husmændene i Jylland nok været mere Venstre-orienterede end husmændene på øerne - der var mere radikale i deres opfattelse. Husmandsbevægelsens officielle radikale holdning med stærk afstand til Venstre har således ikke altid holdt stik i virkelighedens verden. Til gengæld stemtes der efter andre normer ved kommunevalgene. Både i 1925, 1929 og 1933 var der husmandslistes i Vang-Tvorup. Af regnskabsbogen kan vi se, at der i hvert fald i 1933 har været afholdt prøvevalg i husmandsforeningen. Grundskyldsspørgsmålet, der også var et kommunalt anliggende, kan have spillet ind her.

FOLKETINGSVALG I VANG-TVORUP (kilde Danmarks Statistik)

År	Indbyg.	Vælgere	Afgivne	Kons.	Rad.	Soc.	Venstre	L.P.	Retsf.
1920	596	284	217						
1924	626	319	231	101	-	23	105	2	
1926	666	353	260	132	5	18	105	-	-
1929		374	268	118	3	21	126	-	
1932	783	391	305	102	8	37	154	4	

L.P. = Landmandspartiet

Det skal bemærkes, at 45 vælgere i 1933 blev slettet af valglisterne p.g.a. skatterestance

KOMMUNEVALG I VANG-TVORUP (Kilde Danmarks Statistik)			
år	Vælgere	Afgivne stemmer	Lister
1925	268	193	Fælles gårdmandsliste 75 (3) Husmandsliste 62 (2) Vangsaas 55 (2)
1929	279	196	Fællesliste 70 (3) Kystboere 47 (2) Missionsliste 9 (0) Husmandsliste 36 (1) Særliste 33 (1)
1933	308	232	Fastlønnede 47 (1) Fællesliste 101 (3), Husmandsliste 84 (3)

Husmandsbrug og landbrugskrise

Den krise, som blev så følelig her i landet i 1930'erne, var en udløber af den internationale krise, der udviklede sig efter Første Verdenskrig, hvor de nye grænser og genopbygningen efter krigen skabte økonomisk usikkerhed og ustabile valutaforhold. I modsætning til industrien var landbruget i Danmark næsten udelukkende baseret på eksport. Det blev derfor meget påvirket af "den grønne revolution", der tog fart på verdensplan med modernisering og investering i landbruget, hvad der igen forårsagede overproduktion på alle landbrugsprodukter. Også her i landet fulgte man trop med øget investering og produktion. Man måtte producere sig ud af krisen - som den enkelte landmand sagde - når prisen på produkterne faldt. Men det lod sig ikke gøre, for de faste udgifter til skatter og afdrag holdt sig uforandrede, og aftagerlandene svigtede. Regnestykket kunne ikke gå op. Det blev en alvorlig gældskrise. En undersøgelse fra 1937 af gældsforholdene for husmandsbrugene viste, at næsten 60 pct. af ejendommene havde en gæld, der lå over 85 pct. af panteværdien.

Kriseloven fra efteråret 1931 havde ikke været gennemgribende nok, og der nedsættes en landbrugskommission, hvori husmændene også var repræsenteret.

Valutakontoret oprettes til kontrol af importen. Der var friliste på råstoffer til landbruget. Alligevel fortsætter prisfaldet og landbrugets gældsbyrder er voksende. Krisen gav også bygge- og anlægsstop og arbejdsløsheden toppede i 1932 med 32 pct. Henstandsloven fra sommeren 1932 gav mulighed for henstand i tre terminer, restancerne skal betales senest 10 terminer efter, og loven om statshusmændenes rentebetaling af 1933 gjorde, at man fra juni termin 1933 kunne få renterne beregnet efter konjunkturerne. Afdrag skulle dog erlægges som hidtil.

Lokalt brændte det på!

Flere tog imod statens tilbud om konjunkturbestemt rente plus mulighed for at få tilskrevet to halvårslige ydelser til hovedstolen.

En husmandsdatter fortæller om det at få henstand:

"I 1933 fik vi en gæld til statskassen på 416 kr. fra 1 til 2 terminer. I 1938 søgte vi at få det eftergivet. Det blev eftergivet, men med små bogstaver stod der, at der ikke måtte tinglyses over ejendomsskylden, at der ikke måtte søges lån, der gik over ejendomsskylden. Det fik vi først meget senere slettet".

På dette tidspunkt samler L.S. (Landbrugernes Sammenslutning) tilhængere blandt utilfredse landmænd. En del husmænd gribes af bevægelsen - i Vejle, Skanderborg og Viborg amter er flertallet i L.S. husmænd. I Husmandshjemmet kan man læse, hvordan de vedtagne sendemandsresolutioner undsiges af L.S.-tilhængerne, og at de angriber regeringens svage og nølende krisepolitik .

I protokollen for Vang forsamlingshus kan vi se, at der var arrangeret L.S.-møder i 1933 og også senere. Gennem de kontakter, vi har haft i det foreliggende projekt, får man ikke indtryk af, at L.S.-bevægelsen har haft betydning i husmandskredse her på egnen.

Samarbejdet mellem husmands- og landboforeninger var betydningsfuldt og nødvendigt for at løse de forskellige problemer for landbruget, f.eks. under de vigtige handels- og toldpolitiske forhandlinger med England og Tyskland og ikke mindst i forbindelse med Kanslergadeforliget i 1933, som indeholdt vigtige beslutninger for landbruget, selv om det ikke var alt i dette historiske forlig, der faldt sammen med husmændenes ønsker.

Men hvad med husmændene på Djernæsmark?

Vi har prøvet at finde frem til, hvordan krisen har ramt husmændene på Djernæsmark.

Forsøget med at undersøge skøde- og panteprotokoller fra denne periode for ejerskifte og eventuelle tvangsauktioner lykkedes ikke, da de befinder sig på Landsarkivet i Viborg, og vi ikke kunne få kopier af det ønskede materiale.

Og på vore forespørgsler på stedet har vi ikke fået bekræftelse på, at nogen er bukket under på grund af krisen alene. Vel har nogle familier været nødt til at rejse, fordi de ikke kunne klare sig, men der har altid været en privatkrise med i billedet, f.eks. en kones dødsfald.

Vi har undersøgt de årlige oversigter over kommuneregnskaberne fra "Amtsrådsforhandlinger for Thisted Amt" over en ti-årig periode. Heller ikke her fortæller udgiftsforandringerne på forsorgsudgifterne eller ændringer i skatteprocenten noget, der kan føre til en slags konklusion.

Sagen er jo nok den, at det udpræget var en naturalie- og ikke en pengeøkonomi, der var på de små brug. Man var selvforsynende og byttede sig eventuelt frem:

En husmandskone fortæller, at et år til jul havde manden under én krone i rede penge "men det var heldigvis nok til et juletræ".

Det var svært at få råd til at købe foder til dyrene.

"De to sidste dage har jeg været i heden at slå lyng, det skulle jeg have begyndt med for længe siden, men der er stadig kommet noget i vejen. Nu må jeg holde det vedlige, det ser galt ud med beholdningen af halm, og jeg synes umulig vi kan få råd til at købe så meget som i fjor. Køerne befinder sig også udmærket med at få lyng til aften." (Husmands selvbiografi, 1933).

Det lyder næsten som en besværgelse, når han skriver:

"Jeg tænker dog, det bliver sådan, at ingen herude på landet vil savne brød på bordet, om det end måske bliver lidt mere tarveligt, end man kunne ønske sig".

En anden husmand fortæller, at

"... grisene købtes på kontrakt (veksel), og det var altid spændende, om man kunne klare forfaldsdagene. Et gode var det nok, at man havde forskellige ting at satse på: Køer, grise, korn- og frøavl".

I regnskabsbogen for Vang-Tvorup Husmandsforening kan man i 1932 for første gang finde oplysninger om restancer i kontingentbetalingen, idet cirka en fjerdedel af kontingentet ikke var indbetalt.

Ja, krisen var hård, og mange så med bange anelser frem til terminen. Der var flere, der tog imod Statens tilbud om konjunkturbestemt rente plus mulighed for at få tilskrevet to halvårige ydelser på hovedstolen.

Henstandsloven blev også benyttet.

Ser man i sogneprotokollerne, er der ting, der fortæller, at krisen ramte hårdt: I februar 1933 slettes 45 vælgere af valglisten på grund af skatterestancer - og så er der kun 308 vælgere tilbage til kommunevalget samme år. I april ved finansårets begyndelse må kommunen optage et lån, så den kan udbetale aldersrente, lærerløn og enkeløn. Også på grund af de samme restancer.

Senere på året ydes der lån af sognets legatmidler efter en fastsat rente - det var søgt af fem landbrugere. I 1934 meddeler amtsrådet, at det beløb, kommunen skulle have indbetalt til amtsfonden for 1933/34, bliver i kommunekassen.

Af de 32 brug fra 1926 og 29 er der 16 tilbage i 1988. Husene står der stadig, men jorden er solgt fra eller lagt til de steder, som fortsat driver landbrug.